

วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับข้าว

ข้าวเป็นอาหารที่คนไทยขาดไม่ได้ เพราะคนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักมาช้านานแล้ว ข้าวจึงมีบทบาทกับคนไทยในหลายด้าน เช่น วิถีชีวิต อาชีพเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิด ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆที่เกี่ยวกับข้าวขึ้น มากมาย ดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา

นอกจากคนไทยจะใช้คำว่าข้าวเป็นส่วนหนึ่งในการทักทายกัน เช่น “กินข้าวหรือยัง?” แล้ว คำว่าข้าวยังถูกนำมาใช้ในภาษาไทยโดยเป็นสำนวนเปรียบเทียบ คำพังเพย หรือสุภาษิตต่างๆอีก ด้วย เช่น

คำ / สำนวน	ความหมาย
กินหม้อข้าวยังไม่ทันดำ	ระยะเวลาสั้นๆ คอยเหมือนข้าวคอยฝน ตั้งใจคอย แต่ไม่รู้เวลาแน่นอน
กินข้าวต้มกระโจมกลาง	ทำการโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ จะทำให้ได้รับความลำบากเหมือนการกินข้าวต้มกลางถ้วยจะเย็น ซ้ำกว่าร้อนๆ
กินข้าวร้อนนอนสบาย	มีความเป็นอยู่อย่างสบาย นี้จะกินจะตื่นเมื่อไรก็ได้
กินน้ำ ๑ ตาต่างข้าว	มีทุกข์โศกมาในชีวิตตลอดเวลา
ข้าวเหลือเกลืออิม	บ้านเมืองที่บริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร
ข้าวแดงแกงร้อน	บุญคุณ กินข้าวและแกงของผู้ใดต้องนึกถึงบุญคุณของผู้ นั้น
ข้าวยากหมากแพง	ภาวะขาดแคลนอาหาร ประชาชนทุกข์ยากลำบาก ทุกข์ยากภัย
ข้าวนอกนา	บุคคลที่ไม่ได้เกิดในถิ่นนั้นๆ หรือเป็นบุคคลที่ถูกผู้อื่นจัดว่าไม่ได้เป็นพวกพ้องไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม

2. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระแม่โพสพ

ชาวนาเชื่อว่า “แม่โพสพ” เป็นผีหรือเทวดาประจำพืชที่มนุษย์เชื่อถือและบูชา กราบไหว้ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชที่ปลูกตามฤดูกาลเชื่อกันอีกว่าเทวดาประจำพืชดังกล่าว มักเป็นผู้หญิง เพราะข้าวเป็นอาหารหลักใช้เลี้ยงชีวิตให้มีสุขภาพดีเปรียบเสมือนมารดาเลี้ยงลูกให้

เติบโต ด้วยความเชื่อนี้ ชาวนาจ้างมักส่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติต่อข้าวและพระแม่โพสพด้วยความเคารพนับถือ เช่นห้ามเหยียบข้าว และต้องรับประทานข้าวให้หมดจาน ไม่ทิ้งข้าว เพราะเป็นบาปกรรม เป็นต้น

2.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว

จุดมุ่งหมาย ความหมาย และความสำคัญของเกี่ยวกับการเพาะปลูกก็คือ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น พิธีกรรมทั้งหมดหรือจุดประสงค์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวจะแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเผชิญกับปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดของชาวบ้านนั่นเอง

พิธีกรรมข้าวจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดปีตามลำดับการเพาะปลูกข้าว โดยซึ่งที่สำคัญที่สุดจะอยู่ระหว่างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตและก่อนเริ่มฤดูกาลใหม่ พิธีกรรมข้าวมี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก มีวัตถุประสงค์เพื่อบวงสรวง บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสุข สติเมตตา มีความอุดมสมบูรณ์ ขอโอกาสและความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตในรอบปีนั้น ๆ อาทิ พิธีเลี้ยงขุนผีขุนด้า พิธีแห่นางแมว เทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาช่อน พิธีปั้นเมฆ พิธีบุญบังไฟ พิธีบุญชำระ

พิธีกรรมช่วงเพาะปลูก มีเป้าหมายเพื่อบวงสรวงบนบาน บอกกล่าว ผাগฝั่งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวหรือการเพาะปลูกแก่เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอให้การเพาะปลูกข้าวดำเนินไปได้ด้วยดี ปราศจากอันตรายต่างๆ อาทิ พิธีแรกไถนา พิธีเลี้ยงผีตาแฮก ตกกล้า พิธีแรกดำนา พิธีปักข้าวตาแฮก พิธีปักกกตาแฮก

พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา เพื่อให้ข้าวงอกงาม ปลอดภัยจากสัตว์ต่างๆ หนอน เพลี้ย พิธีกรรมประเภทนี้ จัดขึ้นในช่วงระหว่างการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว อาทิ พิธีไล่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีสวดสังคหะ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีไล่นู ไล่นก ไล่เพลี้ย ไล่แมลง และอื่นๆ โดยใช้ น้ำมนต์ ผ้ายันต์ ภาวนาโดยหว่านทราย หรือเครื่องรางต่างๆ

พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว-ฉลองผลผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตมาก และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมกตัญญูต่อข้าว ตลอดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้ จัดขึ้นในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว อาทิ พิธีรวบข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ พิธีวางข้าวต่างนี้ พิธีปลงข้าว พิธีชนข้าวขึ้นยั้ง พิธีตั้งกล่อมข้าว พิธีปิดยั้ง พิธีเปิดยั้ง

ดังจะเห็นได้ว่าข้าวกับคนไทยเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เพราะข้าวไม่ได้มีความสำคัญแค่เป็นอาหารให้คนไทยได้บริโภคเท่านั้น แต่ข้าวได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในหลายด้านอีกด้วย

รายการอ้างอิง

มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (ม.ป.ป.). ศิลปะและวัฒนธรรมข้าว. 4 มกราคม 2557.

เข้าถึงได้จาก : <http://www.thairice.org/html/aboutrice/culture03.html>.

วรัญญา เขียมสำอาง. (2554). ข้าวในสำนวนไทย. 4 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก : <http://www.sahavicha.com/?name=knowledge&file=readknowledge&id=3818>.

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (ม.ป.ป.). ข้าวกับวิถีชีวิตคนไทย. 4 มกราคม 2557.

เข้าถึงได้จาก : <http://app1.bedo.or.th/rice/GeneralInfo.aspx?id=4>.